

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องแนวคิดการเป็นหนี้ในวรรณะพุทธปรัชญาเถรวาทผู้วิจัยได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เพื่อศึกษาทฤษฎีจริยศาสตร์ (๒) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องหนี้ในพุทธปรัชญาเถรวาท (๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดจริยศาสตร์กับการเป็นหนี้ในพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งสรุปผลวิจัยและข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ทฤษฎีจริยศาสตร์พบว่าการศึกษาทฤษฎีจริยศาสตร์ได้พบว่าเรื่องทฤษฎีจริยศาสตร์เป็นจริยศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินคุณค่าว่าสิ่งใดถูกต้องและหรือผิด ศีลธรรมสำหรับสาขาจริยศาสตร์ได้แบ่งออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ คือว่า (๑) ทฤษฎีอภิจริยศาสตร์พบว่ามึหน้าที่วิเคราะห์ความหมายของคำที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าทางศีลธรรม เช่น ถูกต้อง ชอบธรรม ผิดหรือถูก อภิจริยศาสตร์วิเคราะห์คำเหล่านี้มีคุณค่าได้อย่างไร คุณค่าเป็นสิ่งที่มาจากเหตุผลหรือไม่ คุณค่าทางจริยธรรมจะต้องมีคุณค่าในตัวของมันเองหรือไม่ (๒) จริยศาสตร์บรรทัดฐานพบว่า วิเคราะห์เกณฑ์ที่ใช้ตัดสินคุณค่าทางจริยธรรม (๓) จริยธรรมประยุกต์พบว่า ก็คือการนำเอาทฤษฎีจริยศาสตร์ไปใช้กับสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น จริยธรรมทางธุรกิจ จริยธรรมทางการแพทย์ จริยธรรมของอาจารย์ และจริยธรรมของครู แต่ประเด็นที่ผู้วิจัยอธิบายเพิ่มเติมก็คือ ในด้านจริยศาสตร์บรรทัดฐานที่พูดถึงเกณฑ์ตัดสินคุณค่าทางศีลธรรม ส่วนใหญ่จริยศาสตร์บรรทัดฐานพยายามหาเกณฑ์ที่จะตัดสินการกระทำว่า การกระทำหนึ่ง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าทางศีลธรรมหรือไม่ เช่น การพูดโกหกสีขาว การพูดโกหกถือว่าการกระทำชนิดหนึ่งเพราะผู้พูดได้กล่าวในสิ่งที่ไม่ตรงกับความจริงทั้งหมด แต่ประเด็นทางจริยศาสตร์ที่จะตัดสินค่าทางจริยธรรมของโกหกสีขาวก็คือเราจะตัดสินบนพื้นฐานของอะไร ถ้าเราเอาทฤษฎีจริยศาสตร์ประโยชน์นิยมและเจตนานิยมมาเป็นเกณฑ์ตัดสินก็ถือว่าไม่ผิดเพราะการโกหกสีขาวมีประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมก็ได้สำหรับนักธุรกิจหรือนักลงทุนเพื่อให้สินค้าของตนขายออกพูดโน้มน้าวชักชวนให้คนอื่นเขาเชื่อในคำพูดและเชื่อมั่นในสินค้าของตน หรือมีเหตุจำเป็นที่จะต้องพูดด้วยคำโกหกสีขาวในสิ่งนั้นที่งานตนเองรับผิดชอบอยู่เพื่อไม่ให้เสียหายต่อตนและส่วนรวม มันก็เป็นประโยชน์ต่อตนเองและคนรอบ หรือต่อสังคม แต่ถ้าในมุมมองของด้านศีลธรรมถือผิดศีลข้อที่สี่คือไม่ควรโกหก(มุสาวาทา เวรมณี) เป็นต้น เพราะพุทธปรัชญาเถรวาทไม่นำสอนให้คนพูดโกหกหรือพูดคำเท็จ ถ้าคน ๆ นั้น

พูดโกหกหรือพูดเท็จครั้งแรกไม่ค่อยผลเสียเท่าไร แต่ถ้าพูดโกหกหรือพูดเท็จบ่อย ๆ ย่อมมีผลกระทบทั้งต่อตนเองและในเรื่องของงานต่าง ๆ เป็นต้น เพราะคนอื่นจับได้ไ้ทันในพฤติกรรมของตน (๔) ทฤษฎีคุณค่า” นั้น อาจทำให้สับสนได้ เนื่องจากทั้ง “ถูกผิด” และ “ดีเลว” ต่างก็เรียกกันว่าเป็นคุณค่า ดังนั้น เมื่อพบคำว่า “ทฤษฎีคุณค่า” นี้ จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงบริบทคำถามข้างต้นเป็นสำคัญ นั่นคือ ต้องตระหนักว่าเป็นการกล่าวถึงคุณค่า “ดีเลว” เท่านั้น ทั้งนี้ มีข้อที่ควรจะทำควมเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับทฤษฎีคุณค่า อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาต่อไป กล่าวคือ เป้าหมายที่สำคัญของทฤษฎีคุณค่าคือการแสวงหา “คุณค่าในตัวเอง” (intrinsic value) อันได้แก่สิ่งที่มีได้มีคุณค่าเนื่องจากสามารถเป็นเครื่องมือ (means) ไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่นๆ หากแต่เป็นสิ่งที่เป้าหมาย (end) ในตนเอง หากจะกล่าวให้เข้าใจง่าย สิ่งที่มีคุณค่าในตนเองคือสิ่งที่ผู้แสวงหาไม่ต้องตั้งคำถามกับตนเองว่าจะแสวงหาสิ่งนี้เพื่อให้ได้สิ่งใดต่อไป ตัวอย่างเช่น เราสามารถถามได้ว่าเราจะแสวงหากระดาษที่เรียกว่า “ธนบัตร” ไปเพื่อสิ่งใด แต่เราไม่อาจถามได้ว่าเราจะมีสุขภาพดีไปเพื่อสิ่งใด อีกมุมหนึ่ง ธนบัตรอาจหมดค่าได้เมื่อไม่สามารถนำไปจับจ่ายสินค้า แต่สุขภาพดีจะมีค่าเสมอไป ในกรณีนี้ ธนบัตรคือสิ่งที่มีคุณค่าภายนอก (extrinsic value) ขณะที่สุขภาพดีคือสิ่งที่มีคุณค่าภายใน ทั้งนี้ ที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างเพื่อความเข้าใจเบื้องต้นเท่านั้น เนื่องจากในทฤษฎีคุณค่าเองก็มีข้อถกเถียงซับซ้อนของตน ตัวอย่างเช่น บ้างอาจแย้งว่าบางคนเมื่อได้เงินมาก็เก็บไว้เฉยๆ ไม่ใช้จ่าย และพอใจเพียงแค่ว่าตนมีเงินเท่านั้น กรณีนี้ก็ดูเหมือนว่าเงินกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าในตนเอง และ บ้างอาจแย้งว่าสุขภาพดีไม่มีค่าในตนเอง เนื่องจากบุคคลบางคนต้องการมีสุขภาพที่ไม่ดีเพื่อให้ได้สิ่งอื่นที่เขาเห็นว่ามีคุณค่า เช่น มีบางคนที่ต้องการเจ็บป่วยเพื่อให้ได้ความสงสาร เป็นต้น ตัวอย่างแย้งที่ยกมานี้ ทำให้ดูเหมือนว่าสิ่งที่มีคุณค่าภายในตนเองมิได้มีอย่างเป็นภววิสัย (objective) หากแต่ผันแปรไปตามอัตวิสัย (subjectivity) ของบุคคล หรืออีกนัยหนึ่ง ทำให้เห็นว่าคุณค่าภายในตนเองมิได้มีลักษณะเป็นสากลที่บุคคลทุกคนเห็นร่วมกันได้ แต่ขึ้นกับความคิดของแต่ละบุคคล

๕.๑.๒ แนวคิดเรื่องหนี้ในพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่า การศึกษาเรื่องการเป็นหนี้ตามทรรศนะพุทธปรัชญาเถรวาททำให้ทราบความหมายของการเป็นหนี้ประเภทของการเป็นหนี้ ความหมายจริยศาสตร์ ความหมายประโยชน์สุขและเจตนานิยมในจริยศาสตร์หรือความหมายประโยชน์สุขและเจตนาในทางพุทธศาสนา คนที่เกิดเป็นหนี้ทางธรรมล้วนเกิดมาจากการกระทำของตนที่เจ้าตัวได้สร้างเอาไว้ในชาติก่อน ๆ และได้สร้างเอาไว้ในชาติปัจจุบันทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมหนักบ้างเบาบ้าง ที่บางคนเกิดมามีร่างกายพิการผิดแปลก พิการทางสมองหรือทางร่างกายก็ตาม และเรามักพูดติดปากกันว่าสิ่งไหนที่เราประทับใจกับชีวิตของตน ในทางที่เราไม่

ปรารถนานั้นเราโยนไปถึงเรื่องกรรมทันที เป็นเรื่องกรรม หรือเกิดมาเพื่อใช้กรรมที่เราได้สร้างไว้ทั้งกรรมดีและกรรมที่ไม่ดี สอดคล้องกับคำพุทธสุภาษิตที่ว่า กมฺมฺนา วตฺตติ โลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม

ตัวอย่างเช่นท่านกล่าวว่าเหตุที่พระจุฬินทกโง่นั้นเพราะกรรมเก่า “คือในศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ท่านบวชในศาสนานั้นเป็นผู้มีปัญญาดี ภิกษุอีกรูปหนึ่งเป็นผู้โง่เขลาท่องปริยัติธรรมอยู่ พระจุฬินทกหัวเราะเยาะเย้ยภิกษุเกิดความละอายจึงเลิกเรียนไป เพราะวิบากแห่งกรรมนั้นจึงทำให้พระจุฬินทกเป็นผู้โง่เขลาในกาลบัดนี้” ฉะนั้นชี้ให้เห็นว่าเรื่องจุฬินทกที่โง่เขลาที่มีความทรงจำน้อยนี้เกิดจากการกระทำของตนหรือกรรมเก่าของตนทั้งสิ้นที่ได้สร้างไว้ในอดีตชาติเกิดมาในชาตินี้ก็ได้เป็นเช่นนั้น อันนี้เขาเรียกว่าหนี้กรรมเก่าคือทำให้ผู้วิจยและผู้ที่สนใจหรือเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรมได้เข้าใจในเรื่องสิ่งเหล่านี้ว่ามันมีอยู่จริงซึ่งทำให้เป็นกระจกส่องเงาของชีวิตได้เป็นอย่างดีสำหรับผู้ที่จะนำเรื่องไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และมีอีกหลาย ๆ ตัวอย่างที่ปรากฏในคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนาจำเป็นอย่างยิ่งที่เราจะต้องศึกษาในหลักธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องของการเป็นหนี้เพื่อที่จะให้ชีวิตของเราอยู่อย่างมีความสุขความเจริญก้าวหน้าในชีวิตและเป็นพื้นฐานอันสำคัญของชีวิตทุกสรรพสัตว์หนี้กรรมซึ่งทำให้สรรพสัตว์เกิดมาแตกต่างกันไป

ส่วนหนี้บุญคุณนั้นทุกคนเกิดมาก็มีหนี้บุญคุณต่อกันระหว่างพ่อแม่กับลูก ครูบาอาจารย์กับลูกศิษย์และระหว่างเพื่อนกับเพื่อนที่มีบุญคุณต่อกัน โดยทางตรงและทางอ้อมซึ่งเราหนีกันไม่พ้นเพราะเกิดมาต้องอาศัยซึ่งกันและกันหรือสังคมมนุษย์และสัตว์ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน การดำเนินชีวิตของเราจึงจะมีความสุขมีเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีในสิ่งนั้น ๆ ได้ต้องมีหลักธรรมในทางพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน เช่น หลักธรรมหัวข้อความกตัญญู กตเวทิตาธรรม หรือที่มีชื่อเรียกหัวข้อธรรมว่า บุคคลหาได้ยากมี ๒ อย่าง คือบุพการี ได้แก่บุคคลผู้ทำอุปการะก่อนหนึ่งและกตัญญูกตเวที ได้แก่ บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านแล้วและทำตอบแทนหนึ่ง คือบุคคลผู้หนึ่งเป็นบุพการีหนึ่ง บุคคลผู้กตัญญูกตเวทีหนึ่งเป็นคู่บุคคลที่จะทำหน้าที่ต่อกันให้สมบูรณ์ได้ยาก เพราะต่างฝ่ายยังมีต้นเหตุครอบงำจิตใจอยู่ ผู้บุพการีอาจจะทำหน้าที่ไม่ครบถ้วนและผู้ที่มีหน้าที่กตัญญูกตเวทิตาก็อาจทำหน้าที่ไม่สม่ำเสมอซึ่งอาจมีความบกพร่องในทางหน้าที่ต่อกันและกันบ้างซึ่งทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้หน้าที่ของบุคคลที่เป็นพ่อเป็นแม่ของลูกไว้มีอยู่ ๕ ประการดังนี้คือ ๑) ห้ามปรามไม่ให้ทำความชั่ว คือห้ามปรามบุตรธิดาของตนไม่ให้กระทำความชั่ว ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดีคือพร่ำสอนบุตรธิดาให้ตั้งอยู่ในความดี ความชอบให้รู้จักประกอบกิจการงาน หมั่นชวนชววยแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ ให้รู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้และให้รู้จักประมาณในการเลี้ยงชีพ ๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยาในแขนงต่าง ๆ ชวนชววยให้บุตรธิดาของตนได้

ศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาต่าง ๆ ตามสมควรแก่ฐานะ ๔) หาครูชีวิตที่สมควรให้คือเมื่อถึงวัยอันสมควรก็เลือกหาภรรยาสามีที่มีความประพฤติดี มีชาติตระกูลและฐานะเสมอกันให้เป็นคู่ครอง ๕. มอบทรัพย์มรดกไว้ในสมัยอันสมควร คือมอบทรัพย์ให้บุตรธิดาตามกาลอันสมควร อันนี้คือเป็นหน้าที่สำหรับบุคคลผู้ที่เป็นพ่อเป็นแม่ของบุตรธิดาโดยตรง

ฉะนั้นเมื่อบุตรธิดาทั้งหลายได้ความอนุเคราะห์หรือการบำรุงจากมารดาบิดาดังนี้แล้ว บุตรธิดาก็มีหน้าที่แสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา โดยมีหน้าที่ดังต่อไปนี้ทั้งในทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งไว้ ๕ ประการ ดังนี้ คือ ๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบแทน คือหมายความว่าบิดา มารดาได้เลี้ยงเรามาแล้วตั้งแต่เด็ก ๆ จนเจริญเติบโตพึงเลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข เวลาบิดามารดาเจ็บไข้ บุตรธิดาพึงตั้งใจรักษาพยาบาลเพราะนักปราชญ์ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า ความกตัญญูไม่ต้องรอเวลาเพราะมารดาบิดาไม่ได้รอเวลากับเราตลอดไป ๒) ช่วยทำกิจของท่าน คือกิจสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมารดาบิดากระทำบุตรธิดามีความสามารถจะช่วยเหลือท่านได้ก็พึงกระทำเวลาที่มารดาบิดาเจ็บไข้ไม่สามารถจะประกอบกิจตามปกติได้ บุตรธิดาพึงทำกิจนั้นแทนให้ลุล่วงสำเร็จไปด้วยดี ๓) ดำรงวงศ์สกุล คือ บุตรธิดาของตระกูลใดพึงดำรงวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมควรพยายามตระกูลของตนให้เป็นที่ยินนบถือของคนทั่วไป ๔) ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก คือ บุตรธิดาผู้ซึ่งสมควรรับทรัพย์มรดกของบิดามารดา ต้องเป็นผู้มีความประพฤติสุภาพเรียบร้อยน่าไว้วางใจ เว้นจากอบายมุข ๖ ประการ ๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน คือ บุตรธิดามีความกตัญญูต่อบิดา ในเมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว ควรทำบุญให้ท่านอุทิศส่วนกุศลไปให้มารดาบิดาตามกำลังความสามารถของตนเพราะท่านเป็นอาหุเนยยบุคคล ทักขิเนยยบุคคลและพระอรหันต์ของลูก ๆ อันนี้เป็นส่วนหนึ่งของการทำหน้าที่ต่อกันและกันซึ่งเป็นวิธีการตอบแทนในเรื่องหนี้บุญคุณบุพการีชน ที่ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวเอาไว้

ส่วนหน้าที่ของครูกับอาจารย์ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้แบ่งไว้มี ๕ ประการดังต่อไปนี้ คือ ๑) แนะนำดี คือ ชี้แจงแนะนำศิษย์ให้รู้สิ่งที่ควรประพฤติและสิ่งที่ควรไม่ปฏิบัติให้ชวนชวหาทรัพย์รู้จักหาทรัพย์ ๒) ให้เรียนดี คือ อนุเคราะห์ศิษย์ให้ได้ศึกษาศิลปวิทยาต่าง ๆ ให้ศิษย์เข้าใจดีถูกต้อง ๓) บอกศิลปะให้สิ้นเชิง ไม่ปิดอำพราง คือไม่ปิดบังอำพรางศิลปวิทยา ควรบอกให้ศิษย์ได้สิ้นเชิง สิ่งใดที่ชี้แจงสั่งสอนศิษย์ให้เข้าใจดีพึงนำมาชี้แจงโดยสิ้นเชิง ๔) ยกย่องปรากฏในเพื่อนฝูง คือเมื่อศิษย์มีความรู้ความสามารถในสิ่งใดอาจารย์พึงแสดงความรู้ความสามารถของศิษย์ตามที่เป็นจริงแก่มิตร สหาย ยกย่องเชิดชูศิษย์เพื่อให้เป็นเกียรติยศสำหรับประดับชื่อเสียงและคุณความดีของศิษย์ ๕) ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย คือเมื่อศิษย์ปรารถนาจะไปสู่สถานที่

ใด อาจารย์ย่อมทำความป้องกันเพื่อฝากฝังศิษย์ให้อยู่ในสถานที่อันสมควรที่จะนำความเจริญมาสู่ศิษย์

ฉะนั้นเมื่อศิษย์ย่อมได้รับความอนุเคราะห์จากครูอาจารย์ดังนี้แล้ว ลูกศิษย์ควรพึงบำรุงตอบแทนครูอาจารย์ และลูกศิษย์มีหน้าที่ในการบำรุงอุปัฏฐากมี ๕ ประการไว้ดังต่อไปนี้ คือ ๑) ด้วยลูกขึ้นยืนรับ คืออาจารย์ของตนมาที่มีความชื่นชมยินดี ลูกขึ้นทำปฏิสนธารับสิ่งของอาจารย์วางไว้ในที่สมควรปูอาสนะหรือยกเก้าอี้มาตั้งรับเชิญอาจารย์นั่งตามความสุขแล้วกระทำสามมีจิกรรม ๒) ด้วยเข้าไปยืนคอยรับใช้ คือควรรับใช้อาจารย์ เมื่ออาจารย์ประสงค์ใช้ทำกิจธุระ โดยความเต็มอกเต็มใจ ๓) ด้วยเชื้อฟัง คือเมื่ออาจารย์กล่าวตักเตือนสั่งสอนก็ตั้งใจฟังเชื้อฟังไม่ฝ่าฝืนและตั้งใจประพฤติตาม ๔) ด้วยอุปัฏฐาก คือพึงอุปัฏฐากอาจารย์ด้วยกิจต่าง ๆ เช่นจัดแจงตระเตรียมน้ำล้างหน้าบ้วนปากแปรงสีฟันไว้ให้ เป็นต้น ๕) ด้วยศิลปวิทยาโดยเคารพ คือพึงตั้งใจศึกษาศิลปวิทยานี้ในสำนักอาจารย์ด้วยความเคารพพึงตั้งใจเรียนกำหนดจดจำหมั่นท่องสาธยายศิลปวิทยานั้น ๆ ไม่ให้หลงลืม

๕.๑.๓ วิเคราะห์หลักจริยศาสตร์กับการเป็นหนี้ในพุทธปรัชญาเถรวาทจริยศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติหรือจริยศาสตร์แห่งความประพฤติข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติตำราหรือวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ ผู้วิจัยถือเอาใจความว่า วิชาหรือทฤษฎีว่าอะไรควรเว้น อะไรควรทำ อะไรผิด อะไรถูก อะไรดี อะไรชั่ว การที่คนเรารู้แล้วเว้นในสิ่งที่ควรเว้นและทำในสิ่งที่ควรทำนั้นเป็นประโยชน์แก่ตนเอง และประโยชน์แก่สังคมส่วนรวม จริยศาสตร์จึงเป็นประโยชน์อย่างมากในการตัดสินใจหรือในการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย อีกอย่างหนึ่งในมุมมองของผู้วิจัยแล้ว จริยศาสตร์ คือว่าด้วยอุปนิสัยอัธยาศัยและนิสัยของมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานต่าง ๆ ความประพฤติดีหรือเป็นกระแจะสองให้เห็นอุปนิสัยของคน ความประพฤติจึงส่ออัธยาศัยนิสัยและอุปนิสัยรูเล็ก ๆ ที่ช่องฝ่าหรือที่ช่องประตูทำให้เรามองเห็นพฤติกรรมของคนในห้วงได้ฉับใด ความประพฤติหรือการกระทำของคนเพียงเล็กน้อยก็อาจทำให้ผู้อื่นมองเห็นอุปนิสัยของเขาได้ฉับนั้น จริยศาสตร์ได้ช่วยตีค่าของมนุษย์โดยมองทางนิสัยใจคอทางอุปนิสัย และทางความประพฤติที่แน่นอนตามที่บุคคลผู้นั้นสมควรใจทำ เพราะมนุษย์เรามีหน้าที่หลายอย่างแต่ละคนมีหน้าที่ไม่เหมือนกัน หน้าที่พ่อแม่ก็ต้องทำหน้าที่พ่อแม่ บุตรธิดาก็มีหน้าที่บุตรธิดาที่ควรปฏิบัติต่อพ่อแม่ และผู้บังคับบัญชาที่มีหน้าที่ปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นต้น บางทีมีหน้าที่หลายอย่างประดังเข้ามาพร้อมกันไม่อาจทำพร้อมกันได้ต้องเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นนักเรียนคนหนึ่งมีหน้าที่เรียนหนังสือแต่บางครั้งเขาต้องหยุดเรียนเพื่อพยาบาลแม่ที่กำลังเจ็บป่วย หรือเด็กอีกคนหนึ่งกำลังจะเข้าสอบไล่ปลายปีแต่เขาได้รับโทรศัพท์จากบ้านว่า แม่กำลังป่วยหนักขอให้รีบไปพบแม่เขาจะทำอย่างไร เขาควรทำอย่างไรก่อน พักอย่างไรหนไว้ อะไร

คือความดีโดยตรงที่เขาควรทำและอะไร คือความดีโดยอ้อมซึ่งเขาค่อยทำทีหลัง อะไรคือความดีอันสูงส่งที่เขาต้องเป็นปายขึ้นไปให้ถึง ในการนี้จะต้องละทิ้งความดีอื่น ๆ บางอย่างไว้ก่อน

โดยนัยดังกล่าวมานี้ จริยศาสตร์จึงพยายามศึกษาถึงอุดมการณ์ของชีวิตมนุษย์ แล้วแสดงให้เห็นว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ แม้สิ่งที่เห็นว่าควรทำแล้วก็ชี้ต่อไปว่าควรทำอย่างไร จริยศาสตร์เน้นถึงความดีอันสูงสุดของมนุษย์เท่าที่มนุษย์จะมีได้ให้เลือกทำสิ่งที่มีคุณค่าเหนือกว่าในเมื่อมีสิ่งอันมีคุณค่าด้วยกันหลาย ๆ อย่าง แมคเคนซี (Mackenzie) ให้คำจำกัดความจริยศาสตร์ไว้ว่า “จริยศาสตร์คือการศึกษถึงความประพฤติว่าอะไรถูกหรือดี” ส่วนการเป็นหนี้ในพุทธปรัชญาเถรวาทพบว่าการที่เป็นหนี้กรรม หนี้บุญคุณและหนี้ชีวิตเพราะเป็นผลของกรรมที่เรากระทำไว้ทั้งเก่าและกระทำใหม่ (กระทำเก่า ก็คือในชาติในภพที่ผ่าน ๆ มาเรานับไม่ถ้วนที่ชาติภพจนจำไม่ได้ว่าเราได้เพราะการกระทำของเรามีหนี้บ้างเบาบ้างปะปนกันไป) ฉะนั้นสมดังคำสอนของทางพระพุทธศาสนาที่ว่า เรามีกรรมเป็นของตัว เรามีกรรมเป็นผู้มามอบให้เรามีกรรมเป็นผู้นำไปเกิดเรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์และพวกพ้อง เรามีกรรมเป็นเครื่องยุยงเป็นเครื่องระลึก เราจะทำกรรมอันใด ๆ ไรจะเป็นกรรมงามกรรมดีที่เป็นกุศลหรือจะเป็นกรรมชั่วกรรมลามกที่เป็นบาป เราจะต้องเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นและการที่คนเรามีหนี้กรรมบุญคุณและหนี้ชีวิตติดตัวมานั้นนอกจากการกระทำหรือพฤติกรรมของเราแล้วในทางพระพุทธศาสนายังให้ความสำคัญหัวข้อธรรมอีกข้อหนึ่งก็คือความตั้งใจหรือความตั้งใจในการกระทำสิ่งนั้น ๆ สมดังคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ว่า เจตนาหิ ภิกขเว กัมมัม วทามิ แปลว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะของการวิจัย

หลักการศึกษานี้แนวคิดการเป็นหนี้ตามทฤษฎีพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น เป็นการศึกษาวิพากษ์เกี่ยวกับการเป็นหนี้ตามหลักพุทธปรัชญา และเป็นการศึกษาจริยศาสตร์เชิงเหตุผลนิยมจริยศาสตร์เชิงเจตนานิยม จริยศาสตร์เชิงประโยชน์นิยม เจริยศาสตร์เชิงสุขนิยมในมุมมองของนักปรัชญาทั้งตะวันตกและตะวันออก คือเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพไม่ใช่ศึกษาแบบเชิงปริมาณ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การเป็นหนี้ หมายถึง การกระทำอันก่อให้เกิดความผูกพันทางจิตใจและข้อสัญญาตามกฎหมายซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งเรียกว่าเจ้าหนี้ คือผู้ให้สิ่งของแก่อีกบุคคลหนึ่งเรียกว่าลูกหนี้ ดังนั้นจึงเป็นการกระทำของทั้งสองฝ่ายและมีข้อตกลงกันเกี่ยวกับสิ่งของเหล่านั้นร่วมกัน ตามข้อกฎหมายว่าด้วยการกู้หรือหรือการเป็นหนี้ของทั้งสองซึ่งผู้ที่เป็นลูกหนี้จะต้องนำสิ่งของนั้นไปคืนให้เจ้าหนี้ตามวันเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญาอันนี้ก็เป็นหนี้ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินอาจจะเกิดขึ้นโดย

